

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Lingwistyki Stosowanej
Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej

Zastępca Dyrektora ds. naukowych i organizacyjnych

Prof. ucz. dr hab. Silvia Bonacchi

Opinia

w postępowaniu habilitacyjnym dr Ewy Jarmołowicz-Nowikow

(Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

Ogląd przedłożonego do zaopiniowania dorobku naukowego dr Ewy Jarmołowicz-Nowikow, w tym jej monografii pt. *Intencjonalność komunikacyjna gestów wskazujących* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2019), ukazuje sylwetkę Kandydatki jako osoby cechującej się niezwykłą spójnością zainteresowań badawczych i dużą wszechstronnością poznawczą, co pozwoliło jej zmierzyć się z różnymi zagadnieniami o znaczącym ciężarze tak teoretycznym jak i metodologicznym. Jej głównymi obszarami badawczymi są: (pragma)lingwistyka interakcyjna i komunikacja multimodalna, szczególnie badania nad gestami. Nadmienić wypada, że mimo istniejącej stosunkowo bogatej literatury, są to nadal nowe obszary wymagające dalszych badań empirycznych.

Dr Ewa Jarmołowicz-Nowikow ukończyła studia w zakresie językoznawstwa na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w roku 2001, tam też w roku 2005 uzyskała tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa przedkładając rozprawę doktorską pt. *Niewerbalne elementy aktów mowy. Empiryczne badania pragmalingwistyczne*. Praca ta zaświadcza o jej gruntownym wykształceniu zarówno pragmalingwistycznym jak i w obrębie komunikacji multimodalnej (gesty i prozodia). Jej prace badawcze zaowocowały 17 artykułami naukowymi (w większości w języku angielskim), z których jeden opublikowany został w wysoko punktowanym czasopiśmie znajdującym się w bazie ERIH i WoS. Są wśród nich ponadto rozdziały opublikowane w monografiach zbiorowych w prestiżowych wydawnictwach (De Gruyter, Springer). Ponadto Dr Ewa Jarmołowicz-Nowikow brała udział w 4 projektach badawczych jako wykonawca, w 2 jako współpracownik (jej zadaniem było opracowanie systemu anotacji zachowań niewerbalnych i szkolenie w tym zakresie innych członków zespołu), uczestniczyła w programach europejskich *Cost Action Cross-Modal Analysis of Verbal and Nonverbal Communication* (2006-2010) i *PAGE*. Brała także aktywnie udział w 15 konferencjach międzynarodowych (z referatem lub plakatem). Od 2009 roku do chwili obecnej Habilitantka jest członkinią grupy badawczej DiaGest, natomiast w latach 2014-2018 była zastępczynią redaktora naczelnego pisma naukowego *Journal of Multimodal Communication*

Studies. Za swą pracę dydaktyczną i organizacyjną dr Jamrółowicz otrzymała 2 nagrody Rektora UAM (2010 i 2013). Pani dr Jamrółowicz wykazuje się ponadto aktywną działalnością w zakresie popularyzacji nauki, co zasługuje na szczególne podkreślenie ze względu na rosnące zainteresowania komunikacją niewerbalną nie tylko w świecie nauki.

Przedłożona monografia pt. *Intencjonalność komunikacyjna gestów wskazujących* ma innowacyjny charakter zarówno ze względu na tematykę, jak i zakres przedstawionych w niej badań empirycznych. Wyprzedzając wnioski końcowe mojej oceny, mogę powiedzieć, że monografia zabiera czytelnika w podróż eksploracji jednego z pierwszych narzędzi komunikacyjnych człowieka: gestu wskazującego, który Autorka analizuje z perspektywy teoretycznej, eksperymentalnej, ontogenetycznej i filogenetycznej. Jak już wcześniej wspomniano, Dr Jarmółowicz zajmuje się od wielu lat komunikacją multimodalną, a szczególnie funkcjami i formami gestów wskazujących, brała udział w licznych projektach badawczych o charakterze empirycznym, jest członkinią eksperckich zespołów badawczych oraz Autorką licznych artykułów naukowych, opublikowanych w renomowanych i indeksowanych czasopismach. Monografia prezentując wyniki tych wieloletnich badań eksperymentalnych (w tym dane statyczne i bardzo techniczne) została napisana w sposób jasny i przystępny nawet dla osób nie należących do grona ekspertów i niewątpliwie stanowi bardzo ważną pozycję w zbiorze współczesnych studiów nad komunikacją multimodalną.

Intencjonalność komunikacyjna jest przedmiotem żywej dyskusji w lingwistyce. Jak Autorka podkreśla, „słowa wypowiedane w procesie komunikacji są powszechnie uważane za intencjonalne. Intencjonalność komunikacyjna gestów budzi natomiast pewne wątpliwości” (str. 36), bowiem gesty (w tym gesty wskazujące) są często odczuwane jako ruchy przypadkowe i nieświadome. Jakkolwiek gesty wskazujące doczekały się szeregu opracowań w literaturze światowej, jednak ujęć kompleksowych, łączących szerokie teoretyczne naświetlenie problemu z perspektywy badań empirycznych, jest ciągle niewiele. Autorka uzupełnia tę lukę i pokazuje na podstawie wyników badań w obrębie dwóch projektów badawczych (projekt „DiaGest2”, opisany w rozdziale 8 książki, i projekt „Wskazywanie na ...”, opisany w rozdziale 9 książki), że gesty wskazujące stanowią w istocie morfologicznie i konceptualnie złożone interakcyjne akty multimodalne.

Zainteresowanie dla „intencjonalności” gestów wskazujących nie znajduje odzwierciedlenia w liczbie publikacji m.in. ze względu na konceptualne i metodologiczne trudności związane z badaniem tego zjawiska. Z teoretycznego punktu widzenia, problem gestów wskazujących łączy się z szerokim zakresem „deiktyczności”, który począwszy od *Sprachtheorie* Karla Bühlera (1934) aż do *Semantyki*

Johna Lyonsa (1968, 1976, 1989) stał się głównym problemem przy definiowaniu Origo czyli „układu współrzędnych orientacji subiektywnych” w procesie komunikacji. Podstawowy „impuls” komunikacyjny realizowany jest na płaszczyźnie deiktycznej czyli w polu funkcji wskazującej (*Zeigefeld*), który następnie rozwija się na płaszczyźnie symbolicznej (*Symbolfeld*) i może być wyrażony na różnych poziomach performatywnych, najpierw w geście, a następnie w formach werbalnych płaszczyzny symbolicznej, które według koncepcji K. Bühlera ten fundamentalny gest wskazujący reprezentują i zastępują. Bez względu na wewnętrzne rozgałęzienie różnorodności deiktycznych odniesień w komunikacji (w tym *demonstratio ad oculos*, *ad fantasma* i deiksa anaforyczna) gest wskazujący reprezentuje oryginalną formę deiksi naocznej, czyli *demonstratio ad oculos*, która zakłada wspólną przestrzeń komunikacyjną nadawcy i odbiorcy. Gest wskazujący można zatem traktować jako fenomen (epifanią) deiksy osobowej, czasowej i przestrzennej, której towarzyszy nieodłącznie intencjonalność komunikacyjna (str. 18 i nast.). Gesty wskazujące, które identyfikują konkretne obiekty i miejsca w przestrzeni lub wskazują abstrakcyjne idee i są często realizowane zamiast mowy lub w oparciu o mowę, są opisane w literaturze jako gesty intencjonalne, czyli „świadome” i zmierzające do pewnego celu. Omawiając w rozdziałach 2, 3 i 4 literaturę przedmiotu (rodz. 2 jest poświęcony strukturze gestu, rodz. 3 intencjonalności komunikacyjnej, rodz. 4 gestom wskazujących w perspektywie ich ontogenezy i filogenezy) Autorka wskazuje na luki w literaturze przedmiotu uzasadniając tym samym kierunek własnych badań (str. 39 i nast.) W tych rozdziałach Autorka przedstawia zagadnienie intencjonalności gestów wskazujących z uwzględnieniem perspektywy ontogenetycznej i filogenetycznej oraz wskazuje na ich uwarunkowania kulturowe – dotyczy to w szczególności gestów objętych tabu, jak np. wyprostowany palec jako gest wskazujący na osobę. Intencjonalność komunikacyjna gestów wskazujących przekłada się na ich konkretny sposób realizacji, czyli na ich cechy fizyczne i na ich strukturę, a także na ich relacje ze współwystępującą wypowiedzią werbalną. Pokazano także, że forma gestu wykonywanego z intencją komunikacyjną zależy od kontekstu jego realizacji, tworzonoego zarówno przez przestrzeń komunikacyjną, jak i zachowania nadawcy oraz reakcję odbiorcy gestu.

W rozdziale 2 Autorka uwzględniając literaturę przedmiotu definiuje różnicę między gestem deiktycznym i wskazującym oraz opisuje sposób anotacji gestów w badaniach własnych, który jest syntezą głównych systemów klasyfikacji (przede wszystkim Kendona 1972 i Kity 1990). Sekwencja gestu (*gesture unit*, *gesture phrase*) jest jednostką opisującą ruchy rąk, która składa się z następujących faz (*gesture phase*): faza przygotowania (*onset*), gest właściwy (*stroke*), powrót (*offset*), z dodatkowymi ewentualnie fazami wstrzymania się przed wykonaniem gestu właściwego (*pre-stroke hold*) lub po

wykonaniu gestu właściwego (*post-stroke hold*). W tym miejscu należy podkreślić ekspertyzę Autorki w systemach anotacji gestów zdobytą dzięki wieloletniej pracy projektowej. W rozdziale 3 Autorka opisuje pojęcie intencjonalności komunikacyjnej na podstawie własnych badań przyjmując, że intencjonalność komunikacyjna przejawia się w zachowaniach nadawcy, którego celem jest skuteczność komunikacyjna, czyli próba wpłynięcia na stan mentalny odbiorcy i na jego zachowanie. W rozdziale 4 został poddany analizie gest wskazujący jako intencjonalny akt komunikacyjny będącym jednym z głównych narzędzi świadomej komunikacji dzieci. Na podstawie badań McNeilla (1995, 2015) Autorka pokazuje zależność między rozwojem gestów wskazujących a kształtowaniem kompetencji składniowej u dzieci. Z perspektywy filogenetycznej Autorka dokonuje porównania gestów wskazujących u dzieci i u małp człekokształtnych, na podstawie funkcji imperatywnych, informacyjno-deklaratywnych i ekspresywno-deklaratywnych. W rozdziale 5 Autorka zmierza się z zagadnieniem uniwersalności funkcji wskazującej i uwarunkowań kulturowych gestów wskazujących. Akt wskazywania na obiekty należy według Autorki do uniwersaliów ludzkich zachowań, natomiast konkretne formy performatywne tego aktu zależą od uwarunkowań kulturowych. Gesty wskazujące są realizowane głównie rękami (palcami), ustami, głową, oczami (spojrzeniem) i nosem. Forma wskazywania gestem jest związana z konceptualizacją przestrzeni, ze względnym i niewzględnym układem odniesienia (str. 75 i nast.). W rozdziale 6 Autorka omawia wybrane cechy gestów wskazujących realizowanych z określoną intencją komunikacyjną. Konfiguracje ręki, eksploatacja przestrzeni i sfer gestykulacyjnych (gdzie gest jest wykonywany), orientacja ciała i spojrzenia mogą mieć różne znaczenia, tj. różne formy i funkcje. W tym kontekście istotną rolę odgrywa korelacja gestów z wypowiedzią werbalną, np. z prominentną sylabą czy ze słowem (st. 78), traktowana jako podstawowa funkcja w utrzymaniu procesu synchronizacji werbalnej i kinetycznej. W podrozdziale 6.5. Autorka omawia relacje semantyczne słowo-gest, i szczególnie tzw. „kompensację” między modalnością kinetyczną (gest) i werbalną (słowo). Przy relacji redundantnej gest przekazuje informacje obecne także w warstwie werbalnej, przy nieredundantnej gest wnosi informacje, które nie są wyrażone w warstwie werbalnej – gest może więc zawierać informacje pominięte w wypowiedzi ustnej. Jeżeli nie zachodzi redundancja informacji przekazywanej przez gest i wypowiedzi werbalne, gest „wnosi” informacje, które nie są wyrażone w warstwie werbalnej. Wyrażona gestem informacja dodatkowa jest precyzująca i/lub suplementarna (str. 86). W obydwu przypadkach możliwe jest stwierdzenie intencjonalności komunikacyjnej – np. przy relacji redundantnej dzięki analizie na płaszczyźnie funkcji ekspresyjnej: „Wyrażanie tych samych treści w obu modalnościach może być spowodowane chęcią

apodkreślenia pewnych informacji, a tym samym wynikiem zaangażowania komunikacyjnego nadawcy” (str. 86).

W rozdziałach 7, 8 i 9 monografii Autorka prezentuje wyniki przeprowadzonych badań: w rozdziale 7 przedstawiając koncepcję i założenia własnych badań określa gesty wskazujące jako zachowania zależne od kontekstu ich realizacji (str. 90 i 91), oraz opisuje techniki nagrań i dane techniczne dotyczące ustawienia kamer (str. 94), programów i metod używanych do anotacji i transkrypcji (ELAN, PRAAT). W rozdziale 8 relacjonuje wyniki projektu „DiaGest2”, w którym zostały poddane analizie dialogi zadaniowe, gdy jeden z uczestników instruuje drugiego o sposobie zbudowania figury z papieru w sytuacjach wzajemnego widzenia się i w sytuacji braku wzajemnego widzenia się. Celem tych badań było sprawdzenie, czy gesty wskazujące obecne w materiale analizowanym wykazują różne cechy (wykorzystywana strefa gestykulacyjna, interakcja wzrokowa między osobą instrującą i osobą budującą, interakcja gest-wypowiedź ustna) w zależności od tego, czy nadawca „wie”, że adresat widzi go lub nie. Założono, że w sytuacji wzajemnego widzenia się nadawca robi gesty wskazujące nie „dla siebie”, lecz z wyraźną intencjonalnością. Z badań wynika, że gesty wykonane w sytuacji wzajemnego widzenia się charakteryzują się pewnymi cechami, które nie występują lub występują rzadziej w sytuacji braku wzajemnej widoczności. W konsekwencji gest intencjonalny jest realizowany w strefie widocznej dla potencjalnego odbiorcy, czyli w wyższej strefie gestykulacyjnej – długość fazy wstrzymania gestów po geście właściwym wskazuje na to, czy nadawca „czeka” na reakcję zwrotną odbiorcy poprzez określone zachowanie wzrokowe bądź wypowiedzi ustne towarzyszące gestom. Odpowiedzi ustne współwystępujące z gestami wskazującymi są mniej precyzyjne w sytuacji wzajemnego widzenia się niż w sytuacji jego braku - nie są jednoznaczne, a ich poprawną interpretację umożliwia gest, który jest ważnym elementem kontekstu komunikacyjnego. Przejawy intencjonalności komunikacyjnej wymagają uwzględnienia kontekstu komunikacyjnego od obu partnerów, a więc większego wysiłku komunikacyjnego.

W rozdziale 9 Autorka zreferowała wyniki projektu: „Wskazywanie na ...”, w którym zbadano formę gestu w zależności od wskazywania na obiekty (na przedmioty lub na osoby). Wszystkie zbadane osoby to Polacy. Większość uczestników badania wskazywała na przedmioty ręką z wyprostowanym palcem wskazującym, natomiast na osoby dłonią otwartą lub spojrzeniem, skinieniem głową, rzadziej wyprostowanym palcem. Okazało się, że istnieje pewne (uwarunkowanie kulturowe) tabu w polskiej kulturze związane ze wskazywaniem na osoby wyprostowanym palcem, co powoduje konieczność używania przez partnerów dialogu innych form wskazywania.

Przytaczane przez Autorkę argumenty i wyniki badań pokazują, iż gesty powinny być zjawiskiem uwzględnianym w badaniach nad komunikacją językową, bowiem są z nią niezwykle głęboko powiązane. Zaproponowana w monografii koncepcja badań intencjonalności komunikacyjnej gestów wskazujących może znaleźć szersze zastosowanie, na przykład w analizach innych kategorii gestów, a także stanowić istotne wsparcie dla dalszego rozwoju badań nad niewerbalnym aspektem komunikacji multimodalnej. Przedstawione w monografii wyniki badań mogą być nie tylko przydatne do analizy i projektowania skutecznej komunikacji międzyludzkiej, diagnozowania autyzmu, ale także w przypadku komunikacji człowiek-komputer.

Po dokonaniu ewaluacji całego dorobku naukowego, organizacyjnego i popularyzatorskiego zgłoszonego przez Habilitantkę we wniosku należy jednoznacznie stwierdzić, że wartość naukowa i innowacyjność jej monografii, liczba i wartość naukowa jej publikacji, wystąpień naukowych oraz wygłoszonych referatów na konferencjach krajowych i międzynarodowych, działalność organizatorsko-naukowa (członkostwo w organizacjach i towarzystwach naukowych), badawcza (uczestnictwo w zespołach badawczych) a także dydaktyczno-wychowawcza zaświadcza, że Habilitantka jest badaczką naukową w pełni dojrzałą, świadomą swoich celów i całkowicie samodzielną.

W świetle przedstawianych przez Habilitantkę osiągnięć pragnę w podsumowaniu wyrazić jednoznaczną opinię, że cały dorobek naukowy, organizacyjny, popularyzatorski oraz dydaktyczno-wychowawczy dr Ewy Jarmołowicz-Nowikow spełnia kryteria określone w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1. września 2011 r. (Dz. U. 196 poz. 1165) w zakresie oceny dorobku naukowego osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego i może być podstawą do nadania stopnia doktora habilitowanego.

Warszawa, 4.9.2020

/prof. ucz. dr hab. Silvia Bonacchi/

